

Наталія Юрійчук

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

У статті висвітлено шляхи формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури, обґрунтовано соціокультурологічні чинники, що сприяють формуванню та духовному розвитку українськомовної особистості фахівця; конкретизовано поняття «компетентність» та «компетенція», подано узагальнену модель професійної компетентності у вигляді взаємопов'язаних компонентів.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель, культура, навчання, виховання.

В статье освещены пути формирования профессиональной компетентности будущих учителей украинского языка и литературы, обосновано социокультурологические факторы, способствующие формированию и духовному развитию украиноязычной личности специалиста; конкретизировано понятие «компетенция», «компетентность», подано обобщенную модель профессиональной компетентности в виде взаимосвязанных компонентов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель, культура, обучение, воспитание.

The article contains the ways of professional competence future teachers of Ukrainian language and literature, defined social and cultural factors, that influencing on forming and spiritual development of personality; concretize the concept of «competence» and «competency», the generalized model of professional competence is given as associate components.

Key words: professional competence, teacher, culture, teaching, education.

Постановка проблеми. Динамічний поступ суспільства неможливий без постійного та цілеспрямованого оновлення освіти, розробки та впровадження прогресивних інноваційних технологій у навчальний процес, гуманізації, диференціації та інтеграції навчання, науково обґрунтованої системи національно-мовного виховання як основи комунікативної культури особистості XXI століття.

Після проголошення незалежності країни державні перетворення в системі освіти спрямовуються на піднесення рівня освіченості та культури нації, на розвиток особистості людини, формування її як гідного представника сучасної генерації українців.

В умовах соціальних та економічних реформ одним із важливих завдань освітянської галузі є розробка та реалізація особистісно зорієнтованої моделі педагогічної освіти, розрахованої на підготовку висококваліфікованого вчителя, здатного виявляти високий професіоналізм у нових умовах розвитку держави й бути конкурентноздатним. Визначені положення зафіксовано в державних документах: Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти, нормативно-правових документах, що регламентують діяльність системи освіти (законі «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту») тощо.

Однією з тенденцій модернізації сучасного освітнього простору є впровадження новітніх технологій навчання на всіх рівнях: від дошкільних закладів освіти, молодшої, середньої та старшої її ланки – до вищої школи. Саме на це орієнтує сучасна філософія освіти в цілому та філософія педагогічної освіти зокрема, функції яких полягають в осмисленні важливих проблем ставлення особистості до освіти, місця та ролі людини в суспільстві. Зазначене оптимізує переорієнтацію процесу підготовки фахівців у вищій школі, який повинен бути спрямований на здобуття студентами різнопланових знань та необхідних фахових умінь і навичок. Вища школа відіграє важливу роль у піднесенні духовної та мовної культури, вона повинна стати могутнім фактором розвитку українського народу взагалі, динаміки продуктивних сил України [2, с.14].

У реалізації завдань гуманістичної освітньої парадигми велика роль належить учителям

української мови і літератури. Передусім учитель-словесник, який поєднує в собі риси психолога, педагога, філософа, мовознавця, літературознавця, історика, культуролога, естета, релігієзнавця покликаний наповнити життєдіяльність учнів глибинним світом української мови, морально-етичним і культурно-естетичним потенціалом усної народної творчості, художньої літератури, цінностями української і світової культури, стимулювати прагнення їх до саморозвитку й самовдосконалення, виховувати бажання бути активними громадянами своєї держави, які гідно репрезентуватимуть й утверджуватимуть її в європейському просторі. Важливість таких професійних і особистісних якостей потребує вдосконалення професійної підготовки вчителів-словесників, формування їхньої мовної компетентності.

Актуальність проблеми обумовлена тим, що в умовах реформування вітчизняної освіти та приєднання до Болонської системи компетентнісний підхід в освіті та вихованні набуває неабиякого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'явилося багато наукових праць, присвячених різним аспектам підготовки вчителя нового покоління (О.О. Абдуліна, В.П. Андрущенко, Б.А. Грицюк, Н.Ф. Білокур, В.І. Бондар, Б.С. Гершунський, В.Г. Кремень, О.Г. Мороз, О.Я. Савченко та ін.). Проблема визначення професійної компетентності вчителя є актуальною в педагогічній науці. До неї зверталися такі провідні вчені, як А.В. Маркова, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, В.А. Хуторський, В.І. Лозова, І.А. Зязюн, Т.І. Сущенко та ін.

Деякі вчені (Є.В. Андрушівська, М.К. Кабардов, С.О. Сисоєва) під професійною компетентністю розуміють систему, що інтегрує знання, уміння, навички, професійно значущі якості особистості педагога, яка забезпечує виконання професійних функцій. Різні аспекти професійної компетентності досліджують С.С. Вітвицька, О.В. Вознюк, А.А. Дубасенюк, М.В. Левківський та ін.

У філологічних і методичних студіях обґрунтовуються окремі аспекти лінгвістичної, літературознавчої, методичної підготовки вчителів української мови та літератури (О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Волошина, А. Грищенко, Т. Донченко, С. Караман, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Мірошниченко, Є. Пасічник, М. Пентилуок, М. Плющ, Б. Степанишин та ін.).

Разом з тим у вітчизняній педагогіці відсутні наукові праці, у яких досліджувалося б питання системи професійної підготовки майбутніх учителів-словесників у сучасних соціокультурних умовах. З огляду на це, актуальною є проблема підготовки вчителя-філолога в єдності культуромовної особистості і професійно-компетентного фахівця, у якого сформована готовність до творчої педагогічної, наукової та самоосвітньої діяльності.

Мета написання статті – виділити оптимальні шляхи, прийоми і засоби формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Виклад основного матеріалу. Професійну компетентність ми розглядаємо як сукупність знань з професійно орієнтованих дисциплін (методики, педагогіка, психологія) та вмінь їх практично використовувати у професійній діяльності. У сучасних умовах відкритого доступу до будь-якої інформації професійність знань учителя визначається не тільки змістом цих знань, а й здатністю передавати їх таким способом, який сприяє взаємодії, обговоренню, діалогу, аргументації [4, с. 400]. Із цього випливає, що поряд зі знаннями наукових фактів учителю необхідні знання оптимальних шляхів, прийомів, засобів навчальної діяльності.

Основою професійної підготовки педагога ХХІ ст. стає розвивальна складова виховання особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє критично мислити, опрацьовувати інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого вирішення проблем, усвідомлює свою відповідальність, постійно працює над особистісним і професійним зростанням, уміє досягати поставлених цілей [4, с. 320].

Одним з важливих завдань педагогічної науки і практики є пошук ефективної системи освіти, яка б відповідала потребам соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, допомагала студентові самовизначитися і самореалізуватися в соціально культурному середовищі.

Сьогодні в освіті працює багато талановитих, ініціативних учителів, які ведуть пошук нових, ефективних форм і методів навчання та виховання школярів. Їхня творчість виявляється у переосмисленні і вдосконаленні вже відомих методів і прийомів педагогічної праці, в розробці та освоєнні нових. Вона охоплює не тільки окремі сторони педагогічної діяльності, а й розповсюджується на всю науково-методичну систему роботи вчителя.

Перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних,

професійних умінь. У своїй професійній діяльності він стикається з необхідністю вчити не лише знанням, але й способам їх одержання, формувати навчальну діяльність школярів, будувати освіту як систему, що створює умови для самопроектування і формування багатомірної свідомості, здатності самовизначатися, розвивати у школярів техніку розуміння, мислення, дії. Унікальність професії вчителя полягає у тому, що він створює умови розвитку людини, її освіти [3, с. 44]. У цьому контексті стає очевидною необхідність підвищення взаємопов'язаних предметної, методичної та психологічної компетентностей майбутніх учителів-філологів.

Терміном «компетентність» визначають рівень поінформованості фахівця у своїй професійній діяльності. Таким чином, компетентність – це результат професійного досвіду, такий наслідок його накопичення протягом професійного життя та діяльності, що забезпечує глибоке знання своєї справи, сутності роботи, що виконується, способів та засобів досягнення цілей, здатність правильно оцінювати професійну ситуацію, що склалася, і приймати у зв'язку з цим потрібне рішення [4, с. 401]. У структуру компетентності входять такі основні елементи, як знання, досвід, професійна культура та особистісні якості фахівця. Компетентність педагога зумовлена особливостями, багатством, різноманітністю, інтегрованістю професійного досвіду і детермінована активністю самого суб'єкта та організаційною культурою.

Показником визнання високої якості роботи педагога є визнання його справжнім професіоналом. Таким чином, професіоналізм його в освіті визначається високою підготовленістю до виконання завдань професійної діяльності, а ідеалом є такий учитель, що володіє науковими знаннями та здібностями і вміє застосовувати їх у педагогічній діяльності відповідно до завдань, які стоять перед сучасною загальноосвітньою школою.

Суспільство доручає вчителю своє майбутнє і, звичайно, чекає від нього застосування найефективніших методів та форм передачі знань учням. Певні вимоги ставляться й до якостей особистості самого педагога, найбільш суттєвими серед яких виділяють такі: відповідальність, порядність, інтелектуальна довершеність, моральність, висока свідомість, чесність, вимогливість, доброзичливість, що забезпечують умови успішності педагогічної діяльності.

Особистість учителя повинна стати для учнів взірцем, причому взірцем активним, спрямованим на ефективне формування особистісних особливостей школярів. Учитель несе відповідальність і за свій характер: по-перше, характер учителя як одна з важливих умов успішності педагогічної діяльності може заважати або сприяти здійсненню педагогічних цілей; по-друге, на прикладах системи ставлення вчителя до суспільства, до праці, до самого себе формується система взаємостосунків, риси характеру школярів.

Будучи відповідальними за підростаюче покоління, вважаючи виховання нової особистості основною метою своєї діяльності, справжні майстри педагогічної праці намагаються прищепити й кожному учневі почуття відповідальності за свої вчинки, потребу завжди й у всьому прагнути до високого рівня домагань та сформувати у школярів адекватне, розумне сприйняття навколишнього світу [1, с. 54].

Учитель у своїй діяльності повинен використовувати наявний передовий педагогічний досвід, на основі цього вдосконалювати майстерність, здійснювати дослідницьку роботу, бути творцем, шукачем, відкривачем усього нового, прогресивного, розв'язувати навчально-виховні завдання в педагогічній роботі.

Під час формування професійної компетентності студентів-філологів слід виховувати в них перш за все глибоку любов до свого фаху, високу культуру мови та мовлення, шляхетність, моральність словесника, який «формує душу» вихованця, закладає в неї певні переконання і погляди.

Пріоритетом фахової підготовки визнано досконале вивчення української мови, лінгвостетики і словесності, опанування мови як соціального, культурного та історичного явища; знання кількох іноземних мов, формування мовної, лінгвокультурознавчої, комунікативної, літературної, методичної компетенцій. Вивчення української мови є важливим чинником успішного вирішення завдань гуманітарної освіти, спрямованої на загальне піднесення духовності, виховання української ментальності, любові до рідного краю, мови, що інтегрує в собі розум, естетику нації, народні звичаї, традиції, загальнолюдські моральні якості і з'єднує сучасне народу з його минулим і майбутнім [4, с. 390].

Удосконалення професійної підготовки вчителя української мови відбувається на основі вивчення вітчизняного та зарубіжного передового педагогічного досвіду.

На сучасному етапі у вищій школі спостерігається впровадження інтегрованих курсів сучасної української літературної мови, української мови за професійним спрямуванням, культури професійного мовлення, соціолінгвістики, лінгвокультурології, літератури, методики, соціальної педагогіки, вікової та педагогічної психології тощо. Застосування інтегрованої технології дає можливість ущільнити навчальний процес і водночас подати цілісні знання з низки суміжних дисциплін, розвинути як філологічний, так і педагогічний стиль мислення. Відбір змісту й організації навчального матеріалу реалізується на основі принципів науковості, наступності, системності, перспективності, культуровідповідності, практикоорієнтованості, варіативності.

У ВНЗ урізноманітнюються форми і методи активного навчання студентів: виконання творчих та самостійних робіт, написання рефератів, доповідей, публічна презентація проектів, театралізація, проведення дослідницьких дискусій, наукових студій, мікрОВикладання; зростає співпраця загальноосвітніх шкіл та університетів, посилюється зв'язок між практиками, які спрямовуються на оволодіння навичками педагогічної майстерності студентів тощо.

У системі вузівської підготовки значна увага приділяється мовному й літературному вихованню. Лінгвістичне навчання формує україномовну поведінку, актуалізує лексичну, семантичну, граматичну компетенції, удосконалює уміння й навички особистісно-мовленнєвої діяльності, виховує особистість, здатну вільно й комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя та реалізується в інтегрованих курсах, пошуковій та дослідницькій роботі тощо. Через опанування студентами народних звичаїв та традицій відбувається заглиблення їх у світ української ментальності.

Висновки. Отже, формування вчителя нового типу можливе лише за умови наближення навчання у ВНЗ до реальної професійної діяльності, адже становлення вчителя визначається не лише глибокими знаннями, а й удосконаленням його професійних умінь і навичок у практичній діяльності. Саме тому формування компетентності майбутніх учителів повинно здійснюватися за допомогою новітніх технологій навчання. Одним з найперспективніших шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів є впровадження в навчальний процес активних форм та методів навчання. Використання інтерактивного навчання передбачає не просте вдосконалення активних форм та методів роботи, а становить концептуально новий тип праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віаніс-Трофименко К.Б. Компетентний учитель – запорука реалізації компетентнісного підходу до сучасного освітнього процесу / К.Б. Віаніс-Трофименко // Управління школою. – 2006. – № 22–24. – С. 54–57.
2. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук. – К., 2003. – С.13–41.
3. Остапенко Н. Лінгводидактичні компетентності як основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів-філологів / Н. Остапенко // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 4. – С. 44–48.
4. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О.М. Семенов. – Суми : ВВП «Мрія»-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
5. Семенов О.М. Професійна компетенція майбутнього вчителя української мови і літератури / О.М. Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 4. – С. 2–3.
6. Симоненко Т.В. Професійна комунікативна компетенція вчителя-словесника / Т.В. Симоненко // Рідна школа. – 2004. - № 9. – С. 12 – 16.
7. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика : [монографія] – К. : Освіта, 2003. – 365 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юрійчук Наталія Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 11.12.2012 р.